

ÖRÖKSÉG

POMOGÁTS BELA

MÓRICZ ZSIGMOND ÉS A JELEN SZÜLETÉSENEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA

Mi lehetne Móricz Zsigmond üzenete a jelen számára? Lehet-e üzenete egyáltalán egy írónak, aki több mint három és fél évtizede halott? Aki egészen más korban élt, egészen más tennivalókkal viaskodott, mint a jelenben élő nemzedék? A kérdés irodalmunk eleven gondjára utal. Halljuk a kételyt, amely Móricz Zsigmond időszerűségét olykor megkérdőjelezi. Vajon mi lehet a mondanivalója a jelenben, 1979-ben annak az írónak, akinek sorsa és munkássága ma már jórészt az irodalomtörténetírás bir-toka?

Móricz valóban saját korának kérdéseire válaszolt, s ezek a kérdések ma már jórészt történelmiiek. A magyar parasztság sorsa, amellyel annyi munkájában s oly szenvedélyesen foglalkozott, azóta történelmi méretekben alakult át. A kép, amelyet Móricz erről a sorsról adott, ma már a múlté: történelmi dokumentumértéke van. És megváltozott a magyar vidék, a magyar vidéki értelmiség helyzete, sorsa is. Vajon ha az ábrázolás tárgya múlt időbe került, elveszítette volna időszerűségét maga az ábrázolás is: a hatalmas társadalmi freskó, amely Móricz Zsigmond regényeiben, elbeszéléseiben a huszadik század első felének magyar életéről kibontakozott?

A történelem valóban nagyot fordult azóta, hogy Móricz megmintázta műveiben a teljes magyar valóságot, a teljes magyar életet. S lehet, hogy a kor társadalomtudományi, szociológiai és statisztikai képe ma már valóban múzeumi anyag. Nem így az irodalom. A jó regény, Móricz Zsigmond regényei mindig többet adnak, mint pusztán szociológiai ismeretét. Az embert ismerjük meg általuk: a huszadik század első felének magyar társadalmában élő ember gondolkodását, érzéseit, magatartását — az értelem és a szív belső történetét. Ahogy Tolsztoj vagy Balzac regényeiben sem pusztán a tizenkilencedik századi orosz főnemességgel és francia polgársággal találkozunk, hanem magával az emberi egyetemességgel: a tervezgető, küzdő, szenvedő, harcaiban elbukó és felemelkedő ember sorával is.

Nemcsak az elbeszélés tárgya maradt eleven, az írói munkát vezérlő erkölcs is. Móricz Zsigmond emberi hűsége és művészi elkötelezettsége, amellyel népe sorsa fölé hajolt. Az irodalom, s különösen Kelet-Európában, ahol mindig egy népi és nemzeti közösség történelmi sorsáért kellett felelősséget vállalnia, az irodalom nemcsak az esztétikum dolga, hanem az erkölcsé is. És az irodalom etikáját mindig az jelzi, egyszersmind az teremti meg, hogy az író mennyire tudott azonosulni népének sorsával, vágyaival, törekvéseivel. Ez a közösségi hivatástudat és írói etika a magyar irodalomnak is legszentebb — soha el nem évülő — hagyományai közé tartozik. Ezt a hagyományt — Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Csokonai Vitéz Mihály, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János örökségét — vállalta, vitte tovább Móricz Zsigmond is. Nem egyedül: Ady Endre társaságában, aki mindenben szövetségese, testvére volt. Móricz és Ady közösségi tudata, népi elkötelezettsége ma is irodalmunkat alakító morális erőt jelent. A regényíró példája és tanítása ma sem veszítette el időszerűségét: Móricz Zsigmond műveiben tesz tanúságot a közösségi hűség és szolgálat erkölce mellett. Szavára érdemes figyelni a jelen irodalmának is.

A KÖLTŐ PÉLDÁJA

RADNÓTI MIKLÓS HALALÁNAK 35. ÉVFORDULÓJÁN

Radnóti Miklós szobra — fiatal férfi bronzba öntött alakja, közönséges utcakövekből rakott talapzaton — immár ott áll Szerbia mezején, a Bor melletti tájban, és nézi a „meredek utat”. Varga Imre, a kiváló szobrászművész úgy ábrázolta a költőt, amint erre az útra lép. Fejét kissé lehajtja, mintha ismerné a borzasztó véget, tudná, mi következik. Hátát súlyos gerendának támasztja, testén köpeny, lábán nehéz bakancs. Vállán a pusztulás terhe, a mártíriumé. Teljes valójában jeleníti meg előttünk, kései utódok előtt, egy emberi sors és egy történelmi korszak tragédiáját. A költő tragédiáját, akinek nem volt más fegyvere, csak a tiszta szó, az emberi vallomás.

Ez a tiszta szó ma is él. Radnóti Miklós költészete és emberi példája érvényes ma is. S érvényes maradt magatartása: az okosság és a hűség, az értelem biztonsága és a helytállás szelíd fegyelme. Okosság és hűség. Valljuk meg, korunkban — mint minden korban — ritkán férnek meg egyazon szívben. Az ész felméri a lehetőségeket, elemzi a való világ kihívásait, aztán alkut tanácsol, visszavonulást. Az eszményekhez, elvekhez ragaszkodó hűség, mondják, inkább a korlátoltság jele. Az okos ember a szeleket szimatolja, helyét keresi, kiegyezik a valósággal, a hasznosért elhagyja a szükségeset, a józan észnek rendeli alá a lelkiismeret ingerlő parancsait. S Radnóti? Vaslogikával fejtette meg a történelem helyzeteit, előre látta a pusztulást. Midőn mások abban a hitben ringatták magukat, hogy Magyarország a nyugalom — a „béke” — jótékony szigete lehet, ő a közelgő végzetről beszélt: „már tudom, halálra érek én is, | emelt s leejt a hullámozó idő.” De nem menekült, nem keresett sanda egyezkedést a sorssal, az utolsó pillanatig a nehezebbet választotta. Elvei voltak, s ő hű maradt elveihez. Azt is mondhatnám: hú maradt önmagához, önmagát választotta, saját sorsát és személyiségét teljesítette ki.

Radnóti így élt, ebben volt őszinteségének értelme. Nem vállalta a kész szerepeket, nem akart ólom lenni a végzet, a történelem vagy egyszerűen csak egy embertelen, bűnös politika öntőkanalában. Bár tudta, hogy nincs menekülés, ellenállt és küzdött: a költő eszközeivel. Vagyis fogalmazott, szavakba és formákba örökítette sorsának valamennyi rezdülését, helyzetének minden elemét. A Lager Heidemann szögesdróttjai mögött, az erőltetett menetek szorongásaiban is szabad emberi személyiség maradt. Mindent elvehettek tőle — az otthont, az anyagi javakat, a családot és a barátokat, végül magát az életet —, de attól, hogy ember módjára érzékelje helyzetét s utasítsa vissza a megaláztatásokat, nem foszthatták meg őrei, az erőszakos halál pribékjei. Lélekben szabad maradt: így győzött gyilkosai felett.